

Фінансова політика уряду Української Держави 1918 р.

Фінансова політика України за часів Гетьманату П.Скоропадського на сьогодні все ще залишається однією з темних плям в українській історіографії взагалі і в історії Гетьманату, зокрема. Грунтовних досліджень з цього питання серед багатьох робіт, на жаль, у спадщину нинішнім історикам дісталася обмаль. Серед таких можна виділити хіба що наукові розвідки Неманова, Кабачківа, Лебідь-Юрчика, Власенка, Мартоса, Зозулі, Кікти, Гловінського та Дорошенка, які і досі не перевидані в Україні. Не варто, гадаю, й згадувати, що за часів СРСР цієї теми або взагалі намагалися не торкатися, або зачіпали її лише побічно у звичному для радянської історіографії тоні щодо представників «українського буржуазного націоналізму» та їхньої політичної і державницької діяльності.

За період новітньої державності України з цього приводу з'явилося лише кілька праць, з яких заслуговують певної уваги лише окремі статті. Таким чином, основний шар матеріалу з цієї проблеми все ще залишається в архівних фондах України нерозробленим, зокрема у фондах 1064 та 2199 Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України, а обсягу його стане для опрацювання ще не одному дослідникові української фінансової системи.

Свого часу ще Центральній Раді довелося розпочати вирішення фінансових потреб, що змусило вказаний орган українського крайового самоврядування приступити до формування національного урядового фінансового відомства. Згодом було розпочато створення Генерального Секретарства Фінансів, яке з 1918 р. змінило Народне Міністерство Фінансів. За УНРРеспубліки, однак, так і не було завершено формування вітчизняного міністерства фінансів ні на законодавчій, ні на практичній основі. Створення дієздатної структури фінансового міністерства незалежної України набуло свого логічного закінчення вже за владарювання гетьмана Павла Скоропадського (29 квітня — 14 грудня 1918 р.).

З самого початку існування Української Гетьманської Держави її Міністром фінансів був відомий громадський діяч і колишній голова Товариства взаємного кредиту Антін Карлович Ржепешський. Очоливши 3 травня 1918 р. міністерство, А. К. Ржепешський застав його буквально «у зачаточному стані» і, як свідчили сучасники та й сам гетьман, саме він «багато зробив для правильної постановки справи». У свою чергу, уряд держави одразу ж додатково асигнував відповідним законом «на утримання центральних установ Міністерства, а також на невідкладні заходи» 10 млн. крб. До того ж, ситуацію ускладнювало протистояння новій владі у самому урядовому апараті, нижня і середня ланка якого майже не зазнали кадрових змін.

Одразу ж після перевороту серед урядовців почали поширюватися антигетьманські відозви й летючки, кидано заклики до саботажу та страйку. В таких умовах першим завданням Міністра фінансів стало налагодження роботи урядового апарату, «без котрого задовільного нічого не можна було провести».

У помешканні по вул. Олександрівській, 15 в Києві, де розташувалося міністерство, Ржепешким, проте, не було зроблено відчутних кадрових змін. Майже всі посадові особи зберегли свої робочі місця, серед яких і соціал-демократ В.Мазуренко, колишній вик. обов'язки Міністра фінансів УНР, а за нового державного ладу — товариш (заступник) міністра. Згодом, за допомогою й інших своїх заступників Курилла та Матусевича, Ржепешькому вдалося налагодити чітку і плідну співпрацю усіх його підрозділів. В міністерстві було збережено й поділ на департаменти, практика яких застосовувалася як у добільшовицькій Росії, так і за УНР. Зокрема, у складі міністерства діяли департаменти: Загальної Канцелярії (директор С.Афанасьєв), Кредитової Канцелярії (дир. Г.Г.Лерхе, який був видатним фахівцем з фінансових справ і змінив на цій посаді Г.Супруна), Митних Зборів (дир. П.Андрєєв), Простих Податків (дир. А.Маршинський), Посередніх Податків (дир. А.Гуменний), Державної Скарбниці (дир. Х.Лебідь-Юрчик). На посаду товариша Міністра фінансів було також запрошено колишнього директора Кредитової Канцелярії у Санкт-Петербурзі Фон-Заммена. У рамках департаментів діяли окремі відділи та підвідділи. Крім того, для полегшення праці по керівництву міністерством при ньому діяла Канцелярія Міністра фінансів. У розпорядженні Ржепешького була, як і у інших міністрів Української Держави, Рада Міністра фінансів. Сам же міністр був відповідальним «перед Гетьманом за загальний хід державного управління».

Для налаштування митної служби при відповідному департаменті було створено Раду по організації митних справ на Україні та Акцизне Управління. Всі посади урядовців міністерств поділялися на окремі класифікації і ряди, від яких залежала, безпосередньо, і величина заробітної платні. Всього існували дев'ять класифікацій урядовців, а нижчі урядовці ще й поділялися на три ряди. При Міністерстві фінансів було збережено і засновану в березні 1918 р. Експедицію Заготовки Державних Паперів України (ЕЗДПУ), яка розташувалася у приміщенні друкарні В.С.Кульженка у Києві по вул. Пушкінській, 6, де ще за Ц. Ради було видруковано перші українські паперові гроші. Очолював ЕЗДПУ спершу А.І.Веренаський, якого згодом змінив банківський урядовець Барбарів. Згодом його заступив більш досвідчений колишній заступник директора російської ЕЗДП А.І.Михайловський. За гетьманських часів призначення Експедиції залишилося тим самим — виготовлення державних цінних паперів. Гетьманський уряд на улаштування роботи цієї важливої для фінансового функціонування державного життя установи одразу ж, постановою Ради Міністрів,

що була затверджена гетьманом 24 червня 1918 р., виділив 3 млн. 10 тис. 20 крб. З метою виготовлення державних цінних паперів при ЕЗДПУ продовжив свою роботу Мистецько-гравірувальний відділ на чолі з І.Мозалевським. Тут над виробленням проектів грошових знаків, поштових марок, державних гербів тощо працювали більше як 20 митців, які перебували у шести підвідділах, а саме у літографічно-перекладному, конгресному (тобто різноколірного друку), металевої гравюри, фототипії, фотоцинографічному та мистецькому (із музеєм). Однією і прийняттям (чи неприйняттям) проекту зразка певного державного паперу займалася окрема комісія, яку було створено при Міністерстві фінансів. До її складу входили: заступник міністра В.Мазуренко (голова), Барбарів (заст. голови) та члени: від Міністерства освіти та мистецтва — проф. Д.Антонович, від Української Академії Мистецтв — проф. Г.Нарбут, завідувачий Мистецько-гравірувальним відділом І.Мозалевський, завідувачий цинкографією Н.Негель, гравери Гришманок і Петенко. За прийнятий проект зразка грошового знаку його автору сплачувалася досить солідна сума — від 2 до 5 тисяч крб., за проект зразка поштової марки — від 700 крб. до 1 тисячі. Збережено було за Гетьманату і основні штати департаменту Державної Скарбниці. До її обов'язків входили господарювання фінансами країни, забезпечення держбюджету через акумуляцію податків, інших прибутків та кредитових операцій, знаходження фондів для надзвичайних (чи таємних) витрат тощо. Державною Скарбницею випускалися цінні грошові папери як позика від Державного Банку, на що йому подавалося письмове зобов'язання сплати наданого кредиту. На час гетьманського перевороту Держскарбницею керував Х.М.Лебідь-Юрчик, якого й було тимчасово залишено на цій посаді при новій владі. 19 липня 1918 р. наказом гетьмана по Міністерстві фінансів за №106 Х.М.Лебідь-Юрчика було офіційно затверджено директором департаменту Державної Скарбниці. Діяв при міністерстві і Головноуповноважений по управлінню й ліквідації інституцій і організацій воєнного часу з правами товариша міністра, посада якого з ініціативи А.Ржепця було запроваджена законом від 14 червня 1918 р. Головноуповноваженим було спершу призначено Ю.О.Кістяківського, якого пізніше змінив Р.Г.Моллов. Проте, на цілковите налаштування праці міністерських урядовців з часу перевороту, безумовно, був потрібен час. Тому, розуміючи це, ще до чину 29 квітня, членом таємної «Української Громади» О.Палтовим було підготовлено проект документа, який після правок П.Скоропадського з'явився по перевороті під назвою «Закони про тимчасовий державний устрій України про Гетьманську Владу». Щодо фінансового боку управління країною, то згідно «Законів» вищою державною установою у цій сфері мала стати Фінансова Рада. Її діяльність регулювали чотири пункти, що докладно вказували на функції і завдання цього державного органу. Зокрема, у розділі «Про Фінансову Раду» говорилося: «38. Фінансова Рада є вища народна інституція в справах державного кредиту і фінансової політики. 39. Фінансова Рада складається з представників і членів, яких призначає Гетьман. Крім того, в склад Ради входять на правах членів: Отаман-Міністр, Міністр Фінансів і Державний Контролер. 40. На Раду накладається: 1. Обміркування справ дотичних державних позичок; 2. Обміркування справ дотичних державного кредиту, а також питань грошового обороту і 3. Попередній, з особистого кожного раз розпорядження Гетьмана, розгляд справ по фінансовій частині, належачих вирішенню в законодавчому порядку. 4. Обміркування Ради передаються на погляд Гетьмана». Сучасникам Гетьманату не важко було помітити, що пункти «Про Фінансову Раду» складені на правничому підґрунті статей про «Комітет Фінансів» Основних законів Російської імперії від 23 квітня 1906 р. (Св. Зак. Рос. імпл., 1906 г., Т.І. Ч.1). Проте, не слід з огляду на сьогоднішнє, надто критично ставитися до цього факту. Важливим тут є те, що, готуючи переворот, ген. Скоропадський перебрав владу із законодавчо визначеною верховною фінансовою установою і природно, що її юридичне оформлення, за умов перевороту, відбулося за російським державно-фінансовим зразком. До того ж, саме життя відкинуло необхідність у цій установі і Фінансова Рада ніяк не була помічена у грошових справах Гетьманату. Натомість, з ініціативи А.К.Ржепця було з метою вироблення заходів по упорядкуванні грошового обігу в державі та валютної реформи при урядові Ф.Лизогуба було створено Фінансовий Комітет, який провів своє перше засідання 10 травня 1918 р. До його складу увійшли відомі фахівці банкової і фінансової справи, а саме: директор Російського для зовнішньої торгівлі банку О.Ю.Добрий (голова), голова Ради спілки гірничопромисловців півдня Росії Н.Ф.фон Дітмар, кн. О.Д.Голіцин, Ф.Ф.Енін, В.П.Кочубей, І.С.Шенювський, К.К.Діновський, В.Я.Демченко, К.М.Закс, колишній перший Генсек Фінансів проф. Х.А.Барановський та професори О.Д.Білімович, Л.М.Яснопольський, К.Т.Воблий. Незабаром, 28 червня 1918 р., було створено і Фінансову Комісію. Роль Комісії у фінансовому житті країни було відтворено у законі про її запровадження. Тим же законом (§3) затверджувалися і штати Фінансової Комісії, які зазначалися у спеціальному додаткові. Завдання Комісії було зафіксовано у її Статуті, де, зокрема, зазначалося: «II. На обов'язок Фінансової Комісії покладається: а) розгляд по сутності і з технічно-фінансового боку законопроектів та справ фінансового значіння, або зв'язаних з асигнуванням коштів з державного скарбу». Як бачимо, на Комісію припадала величезна роль у законодавчому налагодженні фінансового життя України.

Центральна Рада залишила урядові П.Скоропадського у спадок не лише неналагоджену структуру державно-адміністративного апарату, господарську руйну, але й суцільний безлад у фінансовій сфері. На терені України перебувала величезна маса різноманітних грошей, обсяг якої постійно збільшувався через те, що вже котрий рік петроградські уряди провадили політику постійного збільшення друку паперових грошей, кількість яких досягла 55 млрд. 263 млн. рублів. З них лише у 1918 р. більшовики випустили в обіг грошових знаків на суму 29 млрд. 808 млн. рублів. За умов відсутності товарного виробництва і зростання маси паперових грошей Україну, куди вони необмежено надходили, охопили інфляція і, звичайно ж, зростання цін. Разом з тим, безперервно зростали видатки на улаштування державного життя України, народне господарство вимагало фінансового впливання, всі установи й службовці потребували виплати грошей, а коштів катастрофічно не вистачало. Народ, який мав на руках шалену суму грошей, не запускав їх у обіг, особливо ж на селі. Кошти через нестачу товарів, відсутність сталого сполучення осідали за п'єсами, а уряд постійно перебував у стані фінансового голодування. Як відомо, Ц.Радою було започатковано друк вітчизня-

них грошових одиниць — карбованця (згідно із законом 6 січня 1918 р.) та гривні (згідно із законом від 1 березня 1918 р.). Після перевороту грошовою одиницею Української Держави було проголошено карбованець, але вже 31 травня уряд визнав і гривню як легальний грошовий знак. В той час у країні вже оберталися й нововипущені за УНР карбованці номіналом у 100, 50 та 25 крб., проте державні видатки зростали і нестача коштів змусила уряд вдатися до емісії. 9 травня 1918 р. А.К. Ржепелський домігся від уряду ухвалення закону про розширення закону УНР від 30 березня 1918 р. про випуск знаків Держскарбниці понад 100 млн. крб. ще на 400 мільйонів. Проте, ця додаткова маса грошей не могла виправити становища, позаяк саме таку суму мала надати Україна у позику Німеччині та Австро-Угорщині, з приводу чого в Києві вже тривали переговори. А така трансакція зменшувала український грошовий обіг майже на 40%. За таких умов було знайдено вихід в ухваленні урядом 12 травня емісії чотирьох серій державних цінних паперів вартістю у 50, 100, 200 та 1000 грн. як державної позики у населення під офіційною назвою «3,6% білет Державної Скарбниці», що були затверджені до випуску сумою у 100 млн. крб. ще 30 березня І.Ц.Радою, яка замовила їх друк у Берліні. Гетьманський уряд лише збільшив цю емісію до 500 млн. крб. (або 1 млрд. грн.), яку міг розпочати з 31 травня 1918 р. нумерованими серіями по 50 млн. грн. Правову роль білетів 3,6% позики визначала Постанова про білети Державної Скарбниці. Позика була короткотерміною (на 3,5 роки), до 2 січня 1922 року. За облігаціями, тримачам нараховувалося 3,6% кожні півроку і мало виплачуватися по 1/8 від 3,6 відсотків. Державна зобов'язувалася викупити білетні позики у населення до 2 січня 1933 року. Кожного ж півроку тримач облігації міг отримати свої відсотки з купону білета: у 50 грн. — 90 шагів, у 100 грн. — 1 грн. 60 шагів, у 200 грн. — 3 грн. 60 шагів, у 1000 грн. — 18 гривень. Проект облігацій виконав Г.Нарбут, а їх друк здійснила берлінська «Reichsdruckerie» на якісному папері з водяними знаками та гільйоширною плетінкою. Відмітимо також, що білетні позики вільно оберталися по всій Україні. У зв'язку ж з тим, що в країні гостро відчувалася нестача дрібних грошей населенням використовувалися купони облігацій як платничий засіб. Таким чином вони набули якості певного сурогату паперових грошей і вгамовували спрагу у мілкоартісних грошових знаках. Незабаром виявилось, що суми позики в 1 млрд. грн. замало для нормального грошового обігу і накопичення бюджетових коштів, 9 липня урядом було надано право Міністрові фінансів здійснити другу емісію 3,6% білетів Державної Скарбниці ще на 1 млрд. грн., яку й було юридично дозволено з 5 серпня 1918 року. Всього за Гетьманату було видрукувано білетів позики на 1 млрд. 4 млн. 650 тис. грн., а взагалі їх було видрукувано у Берліні на суму у 2 млрд. 9 млн. 4 тис. 542 грн. 9 липня Міністрові фінансів було надано урядом право емісії знаків Державної Скарбниці ще на 500 млн. карбованців. Тим часом у середині травня було завершено переговори з Центральними державами щодо встановлення валютного паритету між грошовими одиницями країн та надання Українською Державою Німеччині і Австро-Угорщині фінансової допомоги. Угоду було підписано 15 травня 1918 р. після важких дискусій представників Фінансових комісій трьох сторін. Німецька преса з цього приводу зазначала, що «при фіксуванні розрахункового курсу досягнуто згоди було лише після довготривалих переговорів». Тиску з боку німецько-австрійських делегатів члени гетьманської комісії відповіли принципово і обґрунтовано позицією. В цьому була окрема заслуга й Ржепелського, який, за словами П.Скоропадського, «з німцями і австрійцями, що на нас насадили, сперечався і не здавався, а коли вже приходилося що-небудь поступити, тому що ті ставали агресивними і погрозували йому якими-небудь новими бідами, потрібно було бачити, наскільки кожна поступка була йому неприємна». В результаті було встановлено досить вигідне для України еквівалентне грошове співвідношення. Згідно угоди обмінні курси становили: 1 австро-угорська крона до 1 укр. гривні (або 2 крони за 1 крб.) та 0,665 марки до 1 гривні (або 1,33 $\frac{1}{2}$ марки за 1 крб.). Крім вищенаведеної домовленості, за умовами угоди Україна зобов'язувалася надати Німеччині та Австро-Угорщині позику у 400 млн. крб. — наполовину в кронах, наполовину в марках за вищенаведеним курсом. З цієї суми половина кредитувалася гетьманському урядові у вигляді українських державних авуарів у Рейхсбанкові в Берліні і в державному банку Австро-Угорщини у Відні та Будапешті. Решта (50%) білетів Держскарбниці Україна «отримує на 25% (двадцять п'ять відсотків) 4 $\frac{1}{2}$ % двоохрічні німецькі білети Державної Скарбниці (Reichsschatzchemen) по бажанню України — іменні або пред'явительські по номінальній їх вартості з розрахунком біжучих відсотків». Подібну операцію було проведено й щодо австро-угорських білетів Держскарбниці (Schatzscheine). Угода виконувалася всіма державами «без сплати гербового збору та податків». Зазначимо, однак, що Центральні держави не брали всю суму одразу, а отримували її частково по мірі необхідності до 31 липня 1918 року. Для України здійснення цієї позики давало можливість вийти на європейський ринок фінансів і закріпитися на ньому після завершення світової війни. За умовами угоди Україна могла одразу скористатися своїми австро-німецько-угорськими авуарами лише для торгівельно-фінансових операцій на терені цих країн, а вихід на ринок решти держав дозволявся тільки через рік після закінчення загального миру. Угода підвищувала й міжнародний авторитет української грошової одиниці і, нарешті, давала кошти урядом договірних сторін для торговельних взаєморозрахунків. Із закінченням терміну дії угоди країни-партнери розпочали підготовку до заключення нового фінансового договору, який і було підписано 10 вересня 1918 року. Нова угода укладалася і за нових військово-політичних умов як для Гетьманату, так і для Центральних держав. Німеччина та Австро-Угорщина знаходилися у катастрофічному воєнному і господарчому стані. Україна ж, в таких обставинах, прагнула, перш за все, домогтися від Центральних держав поступок у питанні організації української армії та передачі Гетьманській Державі кораблів Чорноморської флотії. Врешті, зважаючи на це та інші чинники, гетьманські представники змушені були піти на окремі поступки при укладанні нової фінансової угоди. Перш за все, Українська Державна зобов'язувалася надати цим Центральним державам позику в 1 млрд. 600 млн. крб. у термін до 30 червня 1919 р. Задача цієї суми мала бути надана до кінцевого строку по 250 млн. крб. у вересні, жовтні, листопаді, грудні 1918 р. і не більш як по 100 млн. крб. у решту місяців 1919 року до вказаної дати. Україна ж мала отримати готівкою загалом до 5 млн. марок і 5 млн. крон, пропорційно тій частині загальної суми, яка дійсно буде здана Центральним державам

за курсом 0,85 крб. за марку та 0,50 крб. за крону. Залишок вартості мав сплачуватися Україні наполовину в марках, наполовину в кронах за тими ж курсами таким чином: 50% загальної суми сплачується українському урядую кредитуванням біжучого рахунку у Рейхсбанкові Берліну для частини сплати в марках та на іншу частину (у кронах) в Австро-Угорському Держбанкові у Відні та Будапешті. Решта, 50% зачислялися Україні як дворічні 3,5% німецькі і австро-угорські (по 25% на кожну країну) державні скарбові зобов'язання на пред'явника за номінальною вартістю з долученням до їх ціни наростаючих відсотків. Німецькі зобов'язання мали бути вартістю у 100 тис. марок, а австро-угорські — в 100 тис. крон. Проте, Україна, згідно §7 угоди, наданими сумами від трансакції поза межами операцій з Німеччиною й Австрією-Угорщиною (як і за угодою від 15 травня) зможе вільно розпоряджатися не раніше як через рік після закінчення миру між Центральними Державами та всіма п'ятьма Великими Державами, що знаходилися з нею на той час у стані війни. Поза ж Німеччини і Австро-Угорщини Україна надалі могла для власних операцій скористатися своїми біжучими рахунками в марках чи кронах у розмірі 1% вартості зданих нею карбованців через розрахункові відділи у Берліні, Відні й Будапешті. Рахунки в цих банках сплачувалися у 3/4% річних без держподатків. В результаті, хоча й Гетьманат 14 грудня 1918 р. припинив своє існування, за німецькими даними, вже на 14 січня 1919 р. лише на Німеччиною було депоновано у Рейхсбанкові українських авуарів на суму, яка в марковому еквіваленті становила 452 млн. 945 тис. марок (німецька сторона округлила її до 453 млн.), з яких: 2065000 марок становили 4,5% активи, 3340000 — дворічні 4,5% цінних паперів, 239802000 — 3,5% активів, 466000 — рахунок кредитової канцелярії Міністерства Фінансів Української Держави та 5000 марок перебувало на рахунку гетьманського посла у Німеччині барона фон Штейнгеля. Отже, ці кошти вже на той час фактично заборгувала Німеччина Україні, що становили фінансовий товарний кредит, який за кордоном працював би на економіку Української Держави й служив би певною страховкою стабільності карбованця. Не можна сказати, що гетьманські зовнішньофінансові угоди було укладено ідеально *sine passula et ruga*, але, в основному, вони були не лише вимушеними, а й вірним кроком фінансового спрямування і, безперечно, необхідним та корисним за тих обставин для самої України.

Крім того, за угодою від 10 вересня (§3), берлінська друкарня зобов'язувалася до 1 січня 1919 р. збільшити обсяг прийнятого нею раніше замовлення на друк українських грошових знаків до 5 млрд. 750 млн. крб. (або до 11,5 млрд. грн.). У серпні-вересні в Україні вже почали надходити замовлені ще Ц.Радою грошові знаки в загальній кількості близько 75 млн. крб. у гривневій вартості. 17 жовтня 1918 р. було розпочато введення в обіг державних кредитових білетів номіналом у 2 грн. (художник В.Кричевський), 10 грн. (худ. Ю.Нарбут), 100 грн. (худ. Ю.Нарбут), 500 грн. (худ. Ю.Нарбут). У жовтні 1918 р. було розпочато емісію також білетів, замовлених для видруку в Берліні вже за влади П.Скоропадського, а саме номіналом у 1000 та 2000 гривень (обидва проєктовано І.Мозалевським), а з 13 листопада — знаків Державної Скарбниці у 1000 крб., виконаних за проєктом Г. Золотова. З цієї грошової маси Держбанку за Гетьманату було надано білетів на суму в 3906,5 млн. грн., з яких номіналом у 2 грн. — на суму у 17,6 млн. грн., у 10 грн. — на 81,9 млн., у 100 грн. — на 352 млн., у 500 грн. — на 1155 млн., у 1000 грн. — на 1500 млн., у 2000 грн. — на 800 мільйонів. Оберталися при Гетьманаті й випущені Ц.Радою кредитові білети у 100 крб. зразка 1917 р., емітованих на 532500 тис. крб. та знаки Держскарбниці у 25 та 50 крб. сумою у 58920 тис. крб. Проте, купюри ці не мали, на відміну від виготовлених у Берліні, захисту і згодом їхні підробки почали з'являтися на ринку країни. Як відомо, з появою грошей у всі часи в усіх державних утвореннях завжди існували фальшивомонетники. Україна тут не є винятком. Для боротьби з цим злочиним 10 серпня 1918 р. гетьман затвердив виданий Міністерством юстиції Закон про тимчасовий порядок обслідування фальшивих монет та кредитових паперів. Для здійснення цих намірів на практиці було розширено склад Кабінету науково-судової експертизи при прокурорстві Київської Судової Палати, на що планувалося «відтиснути з коштів Державної Скарбниці по сміті Міністерства юстиції щорічно, починаючи з 1919 року, дев'ять тисяч шістсот (9600) карбованців, а на 1918 рік асигнувати, по обрахунку з 1 липня 1918 р., чотири тисячі вісімсот (4800) карбованців, а також «на покриття видатків на придбання необхідних матеріялів і взагалі на переведення в життя цього закону в 1918 р. — двадцять тисяч (20000) карбованців». Саме з такого приводу з 28 вересня 1918 р. уряд гетьмана розпочав вилучення з обігу купюр у 100 крб. Було вилучено їх на суму у 22 694 100 крб. (45%), а з 1 листопада цей номінал було взагалі анульовано. Загалом же за період Гетьманату було випущено в обіг: кредитових білетів на суму у 206 586 000 крб. та знаків Держскарбниці — на 2 457 474 100 крб. Крім цих грошових знаків, оберталися в Україні й розмінні марки (номіналом у 10, 20, 30, 40, 50 шагів), яких за Гетьманату було емітовано до обігу на 12 млн. 133 тис. 275 крб. Отже, всього за владарювання П. Скоропадського було випущено до обігу 2 млрд. 653 млн. 499 тис. 275 крб. (без урахування вилучених 100 крб. купюр зразка 1917 р.). Законодавчу базу для марок-шагів забезпечувала затверджена 8 липня 1918 р. гетьманом ухвалена Радою Міністрів постановою про порядок забезпечення розмінних марок, які були випущені згідно із законом Центральної Ради від 18 квітня 1918 р. Як визначив С.Кікта (США), до обігу марки-шаги почали надходити з 18 липня 1918 р. За законом від 8 липня марки-шаги було прирівняно у випуску до кредитових білетів, підставою до чого став закон Ц.Ради про їх (білетів) випуск від 20 квітня 1918 року.

Тим часом, продовжувалась праця по структуризації національної фінансової системи. Ще за Ц.Ради Київську Контору Державного банку було оголошено Державним банком УНР. Проте, однією зміною назви йому не було надано правової можливості й підстави бути емісійним та депозитним банком банків держави ні юридично, ні практично. Саме цей важливий недолік було ліквідовано за Гетьманату, коли 10 серпня 1918 р. заново було засновано Український Державний Банк. Перший пункт його статуту чітко вказував на завдання, покладені на Держбанк: «1. Державний Банк має на меті полегшення грошового обігу, допомогу шляхом короткострокового кредиту державному торгу, промисловості і сільському господарству на Україні, а також забезпечення грошової системи». Установчий фонд Банку становив 100 млн. крб., а запасний — 10 млн. крб. Державний Банк офіційно відкрив свою діяльність

2 вересня 1918 р. як емісійний і депозитний банк банків держави. У рефераті-аналізі урядової політики кабінету Ф.Лизогуба (автор невідомий) з цього приводу зазначалося, що Держбанк України являв собою державну кредитову установу і був пристосованим «по своїй структурі до торговельно-промислового життя Української Держави зі всіма її особливостями». Не менш важливим для України було заснування 23 серпня Державного Земельного Банку. Завданням банку було сприяти «створенню міцних дрібних господарств і співдія підняття виробництва сільського господарства». Земельний фонд банку становив 142 тис. десятин вартістю 19800 тис. крб., а запасний — 50 млн. крб. Своєї операції банк відкрив 1 вересня 1918 р. Як відзначалося в аналізовому рефераті діяльності уряду країни, «установленням Державного Земельного Банку Кабінет поклав на широкий шлях державний іпотечний кредит в інтересах підтримки і розвитку нового земельного укладу, встановленого земельним законом», хоча Державний Земельний Банк через політичні обставини не встиг на практиці розпочати свою активну діяльність, і надії, покладені на її виконання, не оправдалися, створення його, як і Державного Банку, мало непересічне значення для фінансового й господарчого організму незалежної України.

Однак, самостійність держави передбачає і незалежність її фінансової системи та наявність державного бюджету. Кількість різноманітних російських грошових знаків, т. зв. романівок, думських, керенок тощо, в Україні постійно зростала, досягнувши, за даними Кредитової Канцелярії, на 1 червня 1918 р. суми у 10 млрд. 447 млн. крб., а маса грошей, що друкувалася більшовицьким Наркоматом Фінансів, продовжувала безупинно зростати (лише у 1918 р. ним було випущено до обігу білетів на суму у 29808 млн. рублів), у той час як вартість рубля катастрофічно падала і, знаходячись у законодавчо рівному паритеті з карбованцем, вільно надходячи в Україну, тягнула до знецінення його. Так, якщо, згідно із всеросійським індексом статистики, вартість довоєнного рубля з 1 січня 1917 р. впала на 1 січня 1918 р. з 2,93 до 20,46 одиниць, то протягом 1918 р. вона стягнула вже 164 одиниць. 1918 року все частіш і частіш чулися голоси у пресі від різного кола діячів про необхідність унезалеження вітчизняної грошової системи від впливу рубля. Розуміли потребу в цьому і гетьманські урядовці. Вже 10 травня 1918 р. А.К. Ржепещький на з'їзді кадетської партії у Києві заявив, «що створити добробут в Україні в теперішніх умовах можливо тільки відокремившись від Росії», внаслідок чого «ми зобов'язані створити свою грошову систему». Проте, розлучення з російською валютою нова консервативна влада планувала здійснити поступово, на цивілізованому рівні. Як згадував П.Скоропадський, передбачалося спочатку накопичити біля мільярду українських грошей і лише потім безперешкодно розпочати обмін російських грошей на українські. Справа ця виявилася не з легких і вимагала низки послідовних кроків. Так, 14 серпня 1918 р. було обмежено ввезення в Україну російських грошових знаків. Зокрема, заборонялося ввезення 5% серій зобов'язань російської Держскарбниці та суми більшої за 10 тис. руб. на особу чи 20 тисяч на сім'ю. Українським же громадянам дозволялося (у випадку довідки від консула про чесне зароблення ними грошей) провезення суми до 100 тис. рублів на сім'ю. Провезення ж купонів від російських % паперів обмежувалося 250 рублями на особу й 500 рублями на сім'ю. За законом від 4 жовтня зацікавлені особи в Україні повинні були представити на штемпелювання всі 5% короткотермінові зобов'язання російської Держскарбниці у контори Державного Банку (раніше це право було надано лише 4-м філіям Держбанку та кільком його відділам). Згідно з розпорядженням А.Ржепещького штемпелювання слід було здійснити до 15 листопада 1918 р. У разі ж невиконання вищевказаного розпорядження такі 5% зобов'язання «не будуть прийматись в платежі урядовими касами і не будуть обов'язкові до обігу між приватними особами». Тоді ж, у жовтні, було розроблено проект закону про державну грошову одиницю, якою остаточно мав бути затверджений карбованець як вартісний вимір «всіх обчислень зборів, заощаджень, видач, платежів та всляких сум в грошових рахунках, актах і всіх взагалі зробках».

Невдовзі, 5 листопада, з'являється на світ закон про обов'язкове надання до обміну російських кредитових білетів вартістю у 250 рублів, який, за свідченням сучасників, «викликав бурю у всій російській пресі Києва, бо він з'явився в часі розгрому Німеччини, появи союзників у Румунії, успіхів Добровольчої Армії, коли всі почали дивитися на Україну, як на П'ємонт, у справі відродження Росії». Знаходячись у скрутному політичному становищі, П.Скоропадський і його уряд не відмовилися, проте, від обраного шляху у фінансовім спрямуванні. Вже 7 листопада 1918 р. урядом було ухвалено закон про припинення обігу російських скарбових знаків у 20 та 40 рублів, обмін яких мав тривати до 31 грудня поточного року. Під час обміну державою збирався ще й 10% збір від номінальної вартості купюри. Того ж дня з'явилося розпорядження Міністра фінансів, в якому оголошувалося про обов'язкове штемпелювання російських кредитових білетів вартістю в одну тисячу рублів зразка 1917 р. терміном до 20 грудня 1918 р., після чого непроштемпелювані білети «позбаляються всякого права ходіння на території України». Однак вже наступного дня, 8 листопада 1918 р., Міністерство фінансів отримало право на цілковите вилучення з обігу будь-яких російських цінних паперів (облігацій, купонів, рублів, врешті tutti quanti білетів), що знаходилися на українському грошовому ринку і вжиття відповідних заходів щодо цього. Втім, незабаром гетьман був змушений стати на федералістський курс, факт чого дав ідеологічну зброю для повстанців в авангарді з Січовими Стрільцями на чолі із Директорією, внаслідок наступу яких, підтриманого повстанням селянської бідноти, було повалено Гетьманат П.Скоропадського. За місяць до зречення Скоропадського, 13 листопада вийшов закон про підстави випуску кредитових білетів і знаків Держскарбниці, який припиняв існуючу до цього часу фінансово-юридичну плутанину у випуску цих цінних паперів України, започатковану урядовцями Ц.Ради, і визначав однакові умови їх випуску Державною Скарбницею й передачі грошової маси Державному Банкові для операцій. Першочерговим завданням будь-якого державного утворення сучасного зразка завжди було питання укладання бюджету країни. Відомо, що основним джерелом прибутків до бюджету є податкові надходження. Що стосується податкової системи України, то після її повного розвалу внаслідок революції та господарювання більшовиків і Ц.Ради, бюджетові податкові надходження за Гетьманату налагоджувалися перш за все не шляхом їх структурного вдосконалення, а в основному підвищенням ставок вже існую-

чих податків та відновлення системи їх збору. Податкова база бюджетних надходжень опиралася, в основі своїй, на правову базу Російської імперії. Серед неї, зокрема, Статут про податковий податок від 6.04.1916 (із змінами згідно з Постановою Ради Міністрів УД від 20.10.1918 р.), Статут про прості податки (Св. Зак. Рос. імп., Т.5 від 1914 р. із змінами по урядовій постанові від 30.08.1918 р.), чи, скажімо, Устав об акцизних зборах (Св. Зак. Рос. імп. Т. V від 1901 р.), із змінами відповідно до Закону Української Держави від 4.10.1918 р. тощо. Збори за паспорти, наприклад, збиралися згідно із Статутом про паспорти Російської імперії (Св. Зак. Рос. імп., Т. XIV по прод. 1913 р., арт. 179, прим. 1, 2 до арт. 200, арт. 201, 203) до 15 серпня 1918 р., а відтоді були скасовані та приведені у відповідність до Статуту про паспорти УД від 10 серпня 1918 року. Гетьманський уряд збільшив кілька промислових податків (25 травня та 30 серпня), 15 серпня підвищилися ставки оплати зі страхування майна та було встановлено пеню за несвоєчасну або неповну сплату їх. В 1,5 рази підвищено збір з грошових капіталів і у 2-3 рази — ставки гербової оплати (10 вересня 1918 р.). У листопаді вже вкотре було збільшено поштово-телеграфний тариф. Підвищено було й акцизи збори на пиво, дріжджі, гілзи, нафтові продукти, сірники й тютюн. Започатковано акциз на виноградне вино та чай.

Великі прибутки до бюджету дали державні монополії. Найбільші з них (понад 1/3 всіх прибутків) було отримано від монополії на реалізацію цукру — 355 млн. крб. бруто. Горілічана монополія (встановлена 31.07.1918 р.) лише за кілька місяців (до жовтня) принесла чистого прибутку 87 млн. крб. Акцизні ж збори від опосередкованих податків принесли гетьманській державі 180 млн. крб., з яких 148 млн. крб. надійшло від акцизу на тютюн. Ці зведення, в той же час, свідчать про недосконалість та ще неналагоджену структуризацію мережі податкових зборів в країні. Втім, на нашу думку, за умови тривалішого існування Української Держави реальним поряд із сталістю у внутрішній ситуації в країні та з відродженням економіки, стало б і вдосконалення податкової політики вітчизняних урядів, для чого в Україні були й перспективи, й підстави. На традиції і законах бюджетового права Російської імперії базувалася праця і по укладанню бюджету Української Держави (як, до речі, й за УНР). Російське ж бюджетове право опиралося на загальні кошти-рисні правила від 22 травня 1862 р., а також на правила про порядок державного розпису прибутків і видатків та про асигнування зі скарбу видатків розписом непередбачених від 8 березня 1906 р. Вже 3 травня 1918 р. Міністерство фінансів наказало урядовим відомствам надіслати всі кошториси до 7 липня, в яких мали бути зафіксовані видатки й прибутки відомств і Держскарбниці з 1 січня 1918 р. Однак, як зазначає Х. Лебідь-Юрчик, на перешкоді стали наслідки анархічної демобілізації з фронту, що продовжувалась ще в січні, зруйновані телеграфні й залізничні комунікації, а також брак в окремих міністерствах та губернських адміністраціях фахівців з бюджетової справи, які б мали досвід у складанні кошторисів. За таких умов спеціально створена Бюджетова Комісія отримала необхідну інформацію лише наприкінці вересня 1918 р. Попри всі складності, які виникли у перебігу роботи вищезгаданої комісії, саме за Гетьманату було створено повномірний бюджет державної України. Хоча сформування його було завершено під кінець року й він являв собою, швидше, вже зведення державних видатків та прибутків, сам факт цього є показовим на підтвердження слів гетьмана, що ку Ржепешкого був дійсно зразковий склад вищих службовців». Загальна сума державних прибутків до бюджету дорівнювала 3 млрд. 249 млн. 730 тис. крб., з яких звичайних було 3 млрд. 179 млн. 680 тис. крб. та надзвичайних — 70 млн. 50 тис. крб. Загальна ж сума видатків становила 5 млрд. 346 млн. 735 тис. крб., з яких звичайних — 4 млрд. 265 млн. 352 тис. крб., а надзвичайних — 1 млрд. 081 млн. 383 тис. крб. Дефіцит у 2 079 005 тис. крб. мав бути покритий емісією решти серій 3,6% облігацій Державної Скарбниці на суму в 1 млрд. 004 млн. 650 тис. крб. та іншими кредитовими операціями на суму в 1 мільярд 092 млн. 355 тис. крб. Таким чином, вперше було визначено бюджет Української Держави за 1918 р., який з приходом до влади Директорії було прийнято за бюджет відновленої УНР на наступний рік.

Майже через два роки по тому, як припинила своє існування Українська Державна у формі Гетьманату 1918 року, 15 жовтня 1920 р. П. Скоропадський в інтерв'ю швейцарській «Gazette de Lousanne» (№ 287) із жalem згадає, що наприкінці його гетьманування Україна була вже забезпечена грошовою масою у більш як 4 млрд. у закордонній валюті, а історики констатуватимуть факт встановлення міцних підвалин вітчизняної фінансової системи і стабілізації національної грошової одиниці. Історія організації української грошової системи та фінансової політики уявляється нам як вереснення прийнятої тодішнім фінансовим світом форми російського зразка на український ґрунт. Разом з тим, зважаючи на соціально-економічну й політичну ситуацію, в якій опинилася Українська Державна, така тимчасова організація здається нам не лише прийнятною в ті часи, а й логічною. Сподіватися на швидкий прогрес, однак, у цій галузі державних справ за тогочасних умов було б наївним романтизмом. Американське фінансове господарство тієї доби, при значно кращих у всіх вимірах обставинах, налагодилося, наприклад, лише внаслідок низки послідовних реформ (1863, 1874, 1875, 1882, 1900, 1908 й 1913 рр.) та особливо зміцнило свої позиції після перемоги країн Антанти у світовій війні. Зовсім не хотілося б, щоб все вищесказане сприймалося як ідеалізація Гетьманату взагалі і його фінансової політики, зокрема. Проте, факти — річ, в кінцевому підсумку, уперта. Звичайно, були і в цій сфері помилки, недоліки, зволікання, труднощі, були й значні перешкоди, та все ж, через них уряд П. Скоропадського, фахівці Міністерства фінансів і, врешті, сам гетьман, пройшли достойно й спромоглися навести лад у фінансовому господарстві України.

¹ Неманов Л. М. Финансовая политика Украины (7 ноября 1917 г. — 4 февраля 1919 г.) — Киев, 1919; Кабачник Г. Структура Державного бюджету на Україні й Чехословацькій Республіці. Видатки з 2-го Наукового Збірника Українського Високого Педагогічного Інституту ім. Драгоманова. — Прага, 1932; Лебідь-Юрчик Х. Бюджетове право. — Львів, 1927; Влащенко Е. Фінанси України. — Прага, 1927; Мартос Б., Зозуля Я. Гроші Української Держави. — Мюнхен, 1927; Кітас С. Каталог державних грошей України. — Клівленд, Огайо, 22 лютого 1974; Гнатюк М. Державні гроші України 1917-1920 років. — Клівленд, Огайо, 1974; Гловинський С.

Фінанси України в рр. 1917-1920. // Гловинський С. Фінанси У. С. С. Р. — Варшава, 1938; Дорошенко Д. Історія України 1917-1923. Т. 2. Українська Гетьманська Державна 1918 року. — Ужгород, 1930 та ін.
² Бойко А. Нарбутів «стріл» // Пам'ятки України. — 1990. — № 1. — С. 10-14; Ветров І., Витговський М. Національні грошові знаки України 1917-1920 рр. // Київська старовина. — 1993. — № 1. — С. 88-93; Тюржевський Р. Грошові знаки Української Народної Республіки (1917-1920 років) // Освіта. — 1991-20 грудня; Тюржевський Р. П. Палетрові грошові знаки і бони, як історико-економічні джерела і об'єкт боністики (1917-1925 рр.).

- Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук. — К., 1995. — 48 с., Дмитрієнко М.Ф., Лисенко О.Ю. Національна валюта України 1918-1919 рр. // Український історичний журнал — 1994. — №6. — С. 26-41 та ін.
- ¹ Гай-Нижник П.П. Фінансова політика уряду Української Держави у період Гетьманату 1918 року. // Фінанси України — 1996. — №12. — С. 107-117; того ж Марки-шаги — грошові знаки державної України // Фінанси України — 1997. — №4. — С.112-115; того ж: Вихід України в 1917-1919 рр. з російської рубльової зони // Фінанси України — 1997. — №10. — С.120-124 та ін.
- ² Скоропадський П. Спогади (кінець 1917-грудень 1918). — Київ — Філадельфія, — 1995. — С.193.
- ³ Державний Вістник — 1918. — 31 травня.
- ⁴ Вовчаренко О. З Гетьманських часів. Спогади самовидця за року 1918. — Детройт. — 1950. — С.13.
- ⁵ Скоропадський П. Вказана праця. — С.194.
- ⁶ ЦДАВО України, ф.1064, оп.1, спр.2, арк.22.
- ⁷ Дорошенко Д. Історія України 1917-1923 рр. Т.2. Українська Гетьманська Держава 1918 року — Ужгород, 1930. — С.272.
- ⁸ Державний Вістник. — 1918. — 10 травня.
- ⁹ ЦДАВО України, ф.1064, оп.1, спр.1, арк.22-22 зв.
- ¹⁰ Там само, спр.97, арк.1.
- ¹¹ Гнатюшак М. Державні гроші України 1917-1920 років. — Київленд, Огайо, 1974. — С.20.
- ¹² Державний Вістник. — 1918. — 29 липня.
- ¹³ Дорошенко Д. Вказ. праця. — С.275-277.
- ¹⁴ Державний Вістник. — 1918. — 10 травня.
- ¹⁵ Голденвейзер А.А. Из киевских воспоминаний. 1917-1920. // Революция на Украине по мемуарам белых. — М. — Л., 1930. — С.37.
- ¹⁶ Известия Союза промышленности, торговли, финансов и сельского хозяйства Украины. — 1918. — №2. — С.9.
- ¹⁷ ЦДАВО України, ф.1064, оп.1, спр.1, арк.60-60 зв.
- ¹⁸ Экономическая жизнь (Москва). — 1919. — 17 сінця.
- ¹⁹ Вістник Генерального Секретаріату УНР. — 1918. — №7.
- ²⁰ Вістник Красового Комісаріату Української Народньої Республіки на Холмишину, Палаше Я Поліссє (Бересте). — 1918. — №1 — 12 квітня.
- ²¹ Дорошенко Д. Вказ. праця. — С.273; Неманов Л.М. Финансовая политика Украины (7 ноября 1917 — 4 февраля 1919 гг.). — Киев, 1919. — С.46.
- ²² Зозуля Я. Гривня і карбованець в українській грошовій системі // Мартос Б. Зозуля Я. Гроші Української Держави. — Мюнхен, 1972. — С.42.
- ²³ Кікта С. Каталог державних грошей України 1917-1920 рр. — Київленд, Огайо, 22 липня, 1974. — С.16.
- ²⁴ Там само.
- ²⁵ Дорошенко Д. Вказ. праця. — С.281-282.
- ²⁶ Frankfurter Zeitung — 1918. — 19 червня.
- ²⁷ Скоропадський П. Вказ. праця. — С.167.
- ²⁸ ЦДАВО України, ф.1064, оп.1, спр.15, арк.44 зв.
- ²⁹ Там само, арк.44-45 зв.
- ³⁰ Неманов Л.М. Вказ. праця. — С.209-211.
- ³¹ Перепала В. Валютний запас УНР: воспоминання о будущем? // Зеркало недели. — 1996. — 23 сєрпня. — С.5.
- ³² Новые деньги // Финансовый журнал. — 1918. — №1. — С.19.
- ³³ Ленкавський С. Альбом українських грошей // Мартос Б., Зозуля Я. Гроші Української Держави. — С.57-101.
- ³⁴ Там само.
- ³⁵ Дорошенко Д. Вказ. праця. Додаток. — С.ХХІХ.
- ³⁶ Державний Вістник — 1918. — 15 сєрпня.
- ³⁷ Неманов Л.М. Вказ. праця. — С.46.
- ³⁸ Там само; За іншими даними, на 37 млн. 656 тис. 685 грн., чисельністю у 106 млн. 361 тис. 530 штук. — Гнатюшак М. Замітки до державних грошей України з 1917-1920 років // Літопис Червоної Калини. — 1935. — №2. — С.6.
- ³⁹ ЦДАВО України, ф.1064, оп.1, спр.62, арк.2.
- ⁴⁰ Державні гроші України 1917-1920 рр. Упорядник С. Кікта. — Київленд, Огайо, 1974. // Гнатюшак М. Державні гроші України 1917-1920 років. — С.90.
- ⁴¹ ЦДАВО України, ф.1064, оп.1, спр.62, арк.2.
- ⁴² Державний Вістник. — 1918. — 17 сєрпня.
- ⁴³ ЦДАВО України, ф.1064, оп.1, спр.71, арк.22-24; Статут Українського Державного Банку. — К.: Вид. «Державного Вістника», сєрпень 1918. — С.5.
- ⁴⁴ ЦДАВО України, ф.1064, оп.1, спр.2, арк.27.
- ⁴⁵ Там само, арк.26 зв.
- ⁴⁶ Державний Вістник. — 1918. — 6 вересня.
- ⁴⁷ Там само. — 13 жовтня.
- ⁴⁸ ЦДАВО України, ф.1064, оп.1, спр.2, арк.26 зв.
- ⁴⁹ Гловінський С. Фінанси УСРС. — Варшава, 1938. — С.17.
- ⁵⁰ Экономическая жизнь (Москва). — 1919. — 17 сінця.
- ⁵¹ Там само. — 1934. — 31 травня.
- ⁵² Известия. — 1918. — 21 травня.
- ⁵³ Скоропадський П. Вказ. праця. — С.193-194.
- ⁵⁴ Вєстник Елєсаветградского Земства. — 1918. — №21. — 25 сєрпня.
- ⁵⁵ Державний Вістник. — 1918. — 16 жовтня.
- ⁵⁶ Неманов Л.М. Вказ. праця. Приложєніє 3. — С.196.
- ⁵⁷ Там само. — С.45.
- ⁵⁸ Там само. Приложєніє 6. — С.199.
- ⁵⁹ Державний Вістник. — 1918. — 10 вересня.
- ⁶⁰ Гловінський С. Вказ. праця. — С.20.
- ⁶¹ Гай-Нижник П. Торгівельно-промислова політика уряду Української Держави Гетьмана Павла Скоропадського // Наукові записки, Збірник праць молодих вєсєних та аспірантєв. Т.2. — К.: Інститут української архєології та етєнології НАН України, 1997. — С.353-395.
- ⁶² Кабачєв І. Структура Державного бюджету на Україні й у Чехословаській Рєспубліці. — Відбитка з 2-го Наукового Збірника Українського Високого Педагогического інституту ім. Драгоманова. — Прага, 1932. — С.5-6.
- ⁶³ Лебиль-Юрчик Х. Бюджетовє право. — Львів, 1927. — С.108-109.
- ⁶⁴ Скоропадський П. Вказ. праця. — С.194.
- ⁶⁵ Енциклопедія Українознавства. Т.2. — Мюнхєн-Нью-Йорк: Молоде життя, 1949. — К., 1995. — С.514; Дорошенко Д. Вказ. праця. — С.273-282.
- ⁶⁶ Хлїборобська Україна. — Кн.ІV, 36 VIII. — Вїдєнь, 1922-1923. — С.182-184.

Олександр Тимошук

Боротьба українських та австро-німецьких військ з махновцями (лютий — грудень 1918 р.)

Закінчення 9 лютого 1918 р. у Брест-Литовську мирних переговорів і угода про взаємодопомогу між УНР і державами Четвертого союзу започаткували австро-німецьку військову присутність в Україні. Таким чином Центральна Рада намагалася запобігти російській анархо-більшовицькій експансії.

В свою чергу, призначений Леніним на посаду Головнокомандуючого збройними силами «південних» радянських рєспублік В.Антонов-Овєєнко докладав зусиль для створення єдиного фронту боротьби проти Центральної Ради та її союзників. До лав Червоної Армії, частини якої почали створюватися згідно з декретом Раднаркєму від 15 сінця 1918 р., було зараховано збройні формування анархо-комуністичного гатунку М.Никифорової і Н.Махна.

Союз між більшовиками і анархістами в Україні склався відразу ж після усунєння з престолу російського імператора Миколи II. Форми і методи військово-організаційної роботи цих партій не мали суттєвих розбіжностей. Загони червоної і чорної гвардії створювалися за аналогічним зразком і мали спільні керівні органи. Під час корніловського заколоту у вересні 1917 р. анархо-більшовицьке військове бюро в Катєринославі очолював анархіст з Гуляйполя В.Куриленко — у майбутньому відомий польовий командир махновського війська (1, С.178). У вересні-жовтні, не